

OSEBNOST

doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

17.12.2014

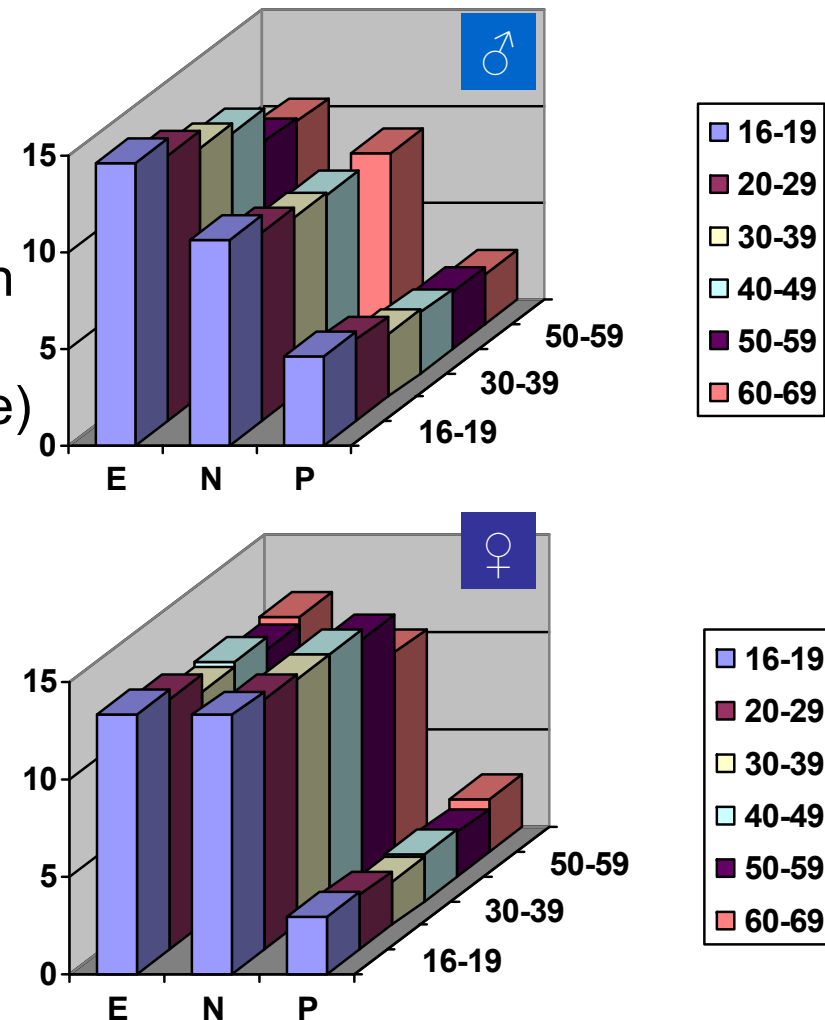
Temeljne dimenzije in dednost

DIMENZIJE	Razpon koeficientov hereditarnosti
introvertnost – ekstravertnost	0,50 – 0,70
nenevroticizem – nevroticizem	0,40 – 0,60
nepsihoticizem psihoticizem	0,40 – 0,60

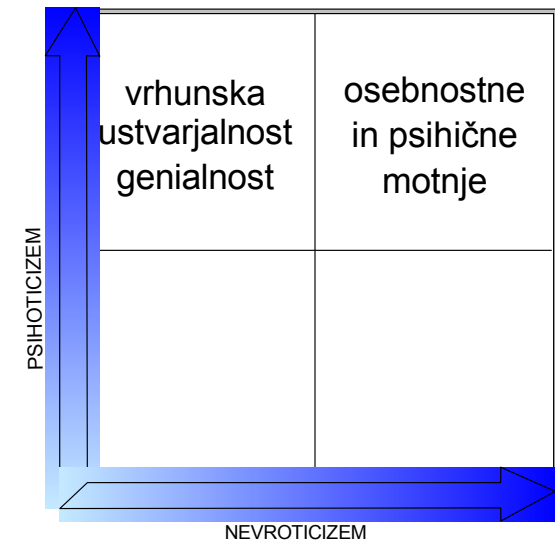
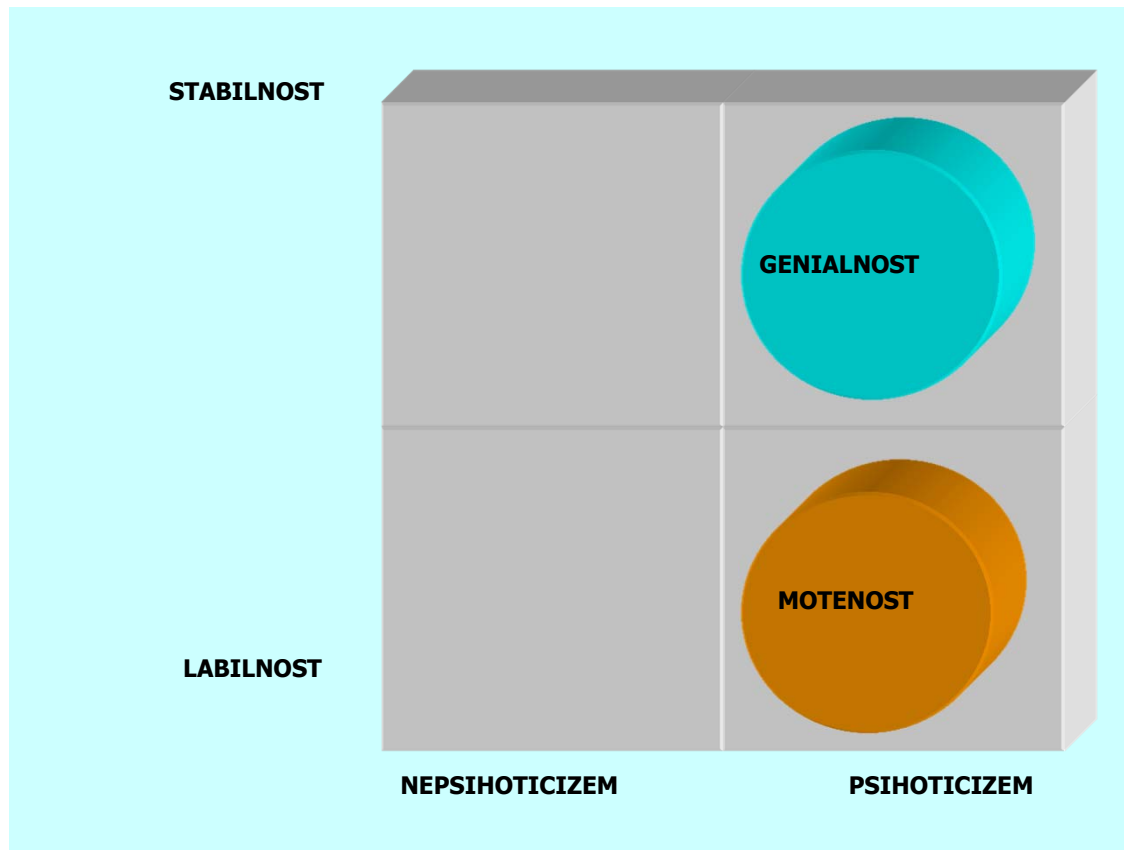
Razvoj ENP v odraslem obdobju

- Podatki za Eysenckove TD
- Razlike v TD se pojavijo že v otroštvu
- Upad E, N in P od adolescence dalje (Eysenck in Eysenck, 1977 za angleške, Ruch, 1999 za nemške vzorce)
- Razlike med spoloma
  - N višji pri ženskah
  - P višji pri moških
  - Pri E ni veliko razlik

Osebnostna podlaga vrhunske ustvarjalnosti

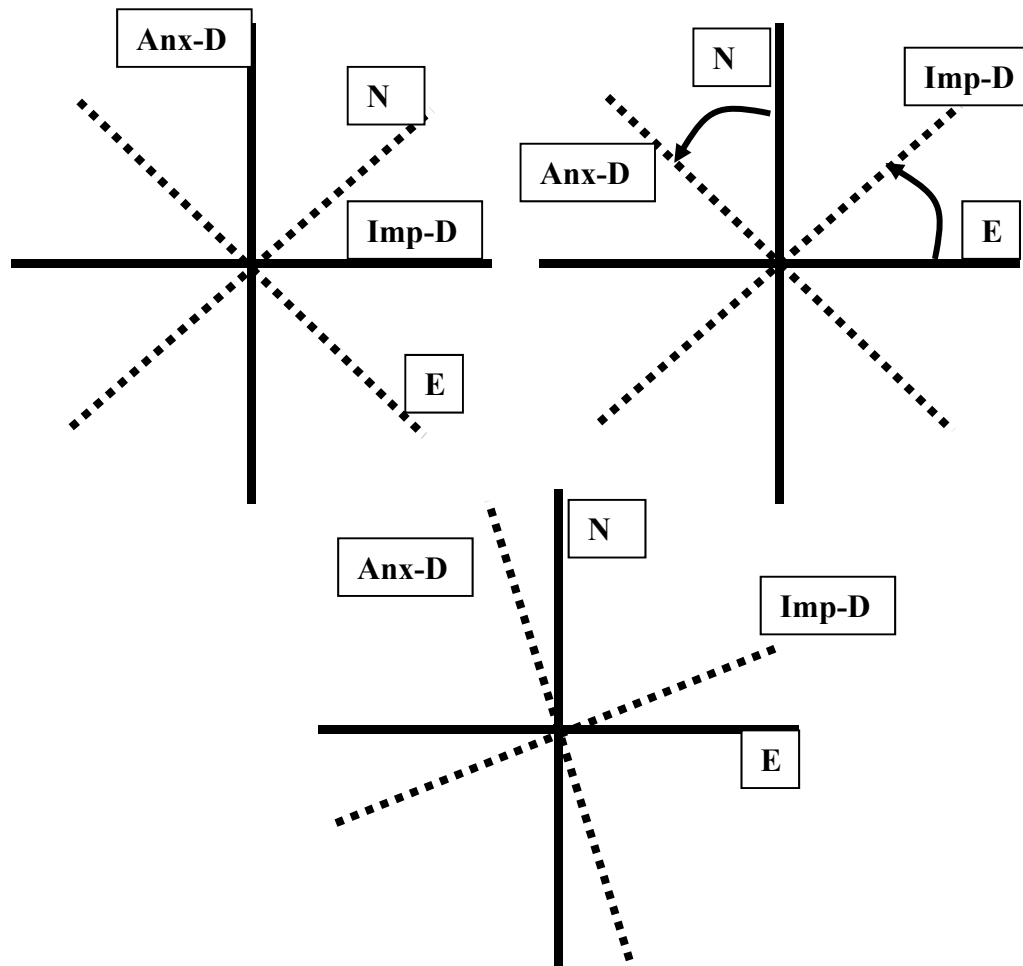

Močne strani PEN modela

- Model je univerzalen
- Model združuje deskriptivne in kavzalne aspekte
- Model se enoznačno sklada z ustrezno teorijo hierarhije v osebnostni strukturi
- Model je empirično preverljiv in preverjen
- Model ima prediktivno in praktično vrednost
- Model je parsimoničen

Šibke strani PEN modela

- Problematičnost faktorizacije (?)
- Model pojasnjuje premalo variance medosebnih razlik (?)
- So dimenzije res temeljne?
- Dimenzije so preveč nehomogene (zlasti E in P)

Pregled Eysenckove teorije

TEMELJNE DIMENZIJE	KOMPONENTE	VZROČNI DEJAVNIKI	POVEZANOST S PSIHIČNIMI MOTNJAMI	DRUGO
introvertnost-ekstravertnost	družabnost, živahnost, aktivnost, gospodovalnost, iskanje dražljajev, brezskrbnost, dominantnost, vihravnost, tveganje	vzbujenost možganske skorje: pri ekstravernih osebah manjša (zato jo želijo povečati z dodatno aktivnostjo) in doseči optimalno (srednjo) stopnjo vzburjenja (pri introvertih je obratno)	ni večje povezanosti	s starostjo postajamo bolj introvertni, med spoloma ni velikih razlik, znatna dedljivost
nenevroticizem-nevroticizem	tesnoba, depresivnost, občutja krivde, nizko samospoštovanje, napetost, iracionalnost, plašnost, muhavost, čustvenost	vzbujenost subkortikalnih središč, povezanih z emocionalnostjo: večja je pri osebah z višjim nevroticizmom, ki so zato emocionalno labilnejše	zelo visoka stopnja nevroticizma se povezuje z nevrotskimi (emocionalnimi) motnjami kot so anksiozna motenost, fobije, obsesivno kompulzivne motnje in motnje razpoloženja (depresivnost)	s starostjo se nevrotizem zmanjšuje, ženske imajo višje vrednosti nevroticizma, znatna dedljivost
nepsihoticizem-psihoticizem	agresivnost, hladnost, egocentričnost, neosebna, impulzivnost, nesocialnost, neempatičnost, ustvarjalnost, trdota	morda višji nivo moških spolnih hormonov; lateralna inhibicija	zelo visoka stopnja se povezuje z nižjo realitetno kontrolo in lahko celo s psihotskimi motnjami (npr. shizofrenijo); toda v povezavi z nizkim nevroticizmom je lahko podlaga vrhunski ustvarjalnosti in genialnosti	s starostjo se psihoticizem zmanjšuje, moški imajo višje vrednosti psihoticizma, dedljivost nižja

Cattellov model osebnosti

- R. B. Cattell
- Vsestranski pristop k osebnosti
  - Obnašanje = $f(\text{situacije} \times \text{osebnosti})$
- Deskripcija in taksonomija osebnosti
- Multivariatni pristop
- Merjenje: 16PF idr.
- Vsa področja osebnosti
- Poteze, stanja, razpoloženja, vloge
- Specifikacijske enačbe
- Sintaliteta (skupinske lastnosti)

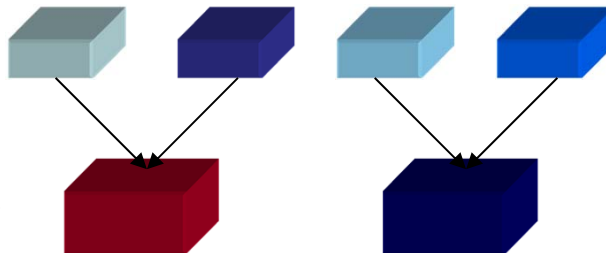

Deskripcija in taksonomija temperamenta

temperament (stilistične poteze)
motivacija (dinamične poteze)
spособnosti

POVRŠINSKE
POTEZE

IZVORNE POTEZE

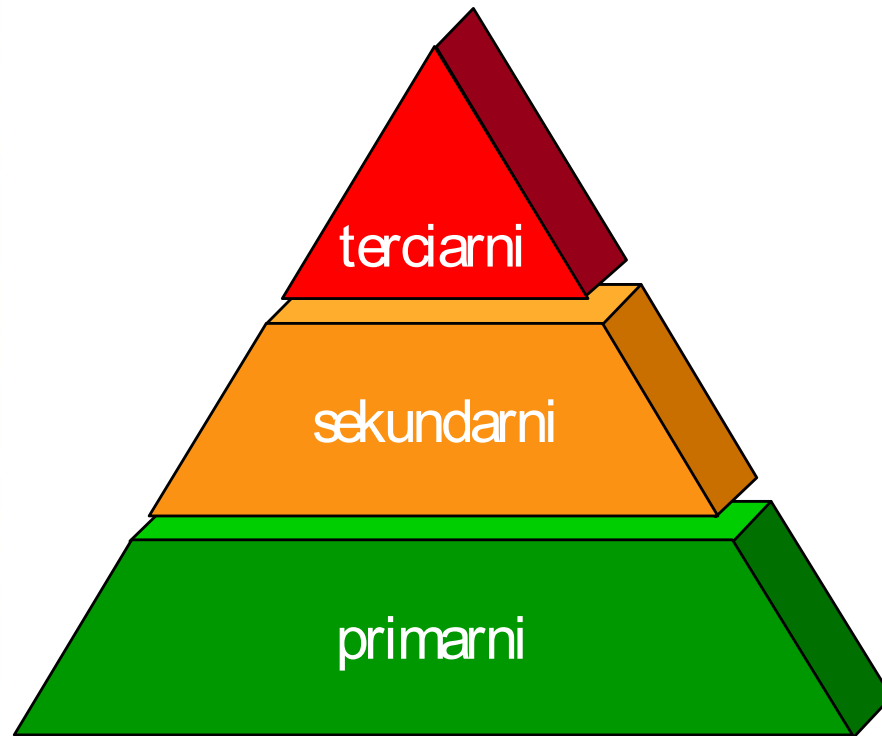

- Opis in taksonomija osebnosti
  - stilistične, dinamične, sposobnosti
  - izvorne in površinske poteze
  - faktorski pristop
- Izvori podatkov
  - Q: vprašalniki
  - L: “life records”, lestvice
  - T: objektivni testi

Hierarhija faktorjev

- Hierarhija faktorjev
  - prvi red (primarni faktorji)
  - drugi red (sekundarni faktorji)
  - tretji red (terciarni faktorji)

NAZIV POTEZE

KRATEK OPIS POTEZE

sizija – afekcija (A)

nedružabnost, rezerviranost, hladnost, togost - družabnost, toplina, prijaznost, lahkotnost

šibek - močan jaz (C)

čustvena labilnost, nezrelost, težko premaguje ovire - čustvena stabilnost, zrelost, prilagojenost, mirnost

**submisivnost -
dominantnost (E)**

blagost, krotkost, prilagodljivost, podredljivost - samozavestnost, upornost, agresivnost, tekmovalnost

**desurgentnost -
surgentnost (F)**

resnost, molčečnost, treznost, kritičnost - navdušenost, živahnost, zgovornost, zabavnost

šibek - močan nadjaz(G)

nevestnost, nevztrajnost, šibek čut dolžnosti - vestnost, vztrajnost, moralnost, močan čut dolžnosti

plašnost - smelost (H)

plahost, sramežljivost, zadržanost, zavrtost - pogum, aktivnost, spontanost, suverenost v družbi

trdota - občutljivost (I)

realizem, praktičnost, nesentimentalnost, moškost - občutljivost, nežnost, razvajenost, izbirčnost, čustvenost

**zaupljivost - sumničavost
(L)**

zaupljivost, prilagodljivost, ustrežljivost, obzirnost - nezaupljivost, ljubosumnost, v drugih vidijo rivale

prakticizem - avtija (M)

smisel za praktično, za vsakdanjost, skrb za drobne stvari - smisel za domišljijo, kreativnost, nepraktičnost, bohemstvo

**naravnost – rafiniranost
(N)**

preprostost, neizumetničenost, naivnost, nezahtevnost - prefinjenost, uglajenost, prodornost, prebrisanost

**gotovost - zaskrbljenost
(O)**

mirnost, zaupanje vase, dobri živci, samospoštovanje - tesnoba, depresivnost, občutja krivde, negotovost

**konservativnost - radikal
nost (Q1)**

spoštovanje tradicije in avtoritet, odpor do novosti - liberalnost, svobodomiselnost, cenijo novosti in napredek

**pripadnost skupini –
samozadostnost (Q2)**

odvisnost, močan občutek pripadnosti, sledi drugim - neodvisnost, samosvojost, individualizem

**nizka - visoka
samokontrola (Q3)**

nediscipliniranost, nemarnost, brezbriznost za dobro ime - urejenost, discipliniranost, čut za odgovornost, za dobro ime

**nizka - visoka gonska
napetost (Q4)**

sproščenost, mirnost, flegmatičnost, zadovoljnost, lenobnost - napetost, frustriranost, razdražljivost, nemirnost

Sekundarni in terciarni faktorji

FAKTOR F1. INVIJA - EKSVIJA.
(A), (F), (P), (-Q2) (E)

FAKTOR F2. INTEGRIRANOST (PRILAGOJENOST) - ANKSIOZNOST
(Q4), (O), (-C), (-H), (I) (L).

FAKTOR F3. HLADNA RACIONALNA URAVNOVEŠENOST - SUBTILNA AFEKTIVNOST.
(I), (A), (-C), (-E), (-F), (M) (N)

FAKTOR F4. KROTKOST - NEODVISNOST
(Q2), (Q1), (E), (-A), (-M) (-G)

Druge sekundarne faktorje je Cattell v eni svojih analiz označil kot KULTIVIRANOST - SPONTANOST (s tem faktorjem sta nasičeni potezi rafiniranosti, -N in afekcije, A); SUBJEKTIVNOST - OBČUTLJIVA PRAKTIČNOST (autija, -M in radikalnost, -Q1), NIZKA - VISOKA INTELIGENTNOST (B) in SLABA - DOBRA VZGOJENOST (G, -E, -F, Q3).

Merjenje osebnostnih potez po Catellu

- 16PF
  - 16 primarnih faktorjev
  - 4 sekundarni faktorji
- HSPQ (za otroke in mladino) High School
Personality Questionnaire
- več drugih vprašalnikov

Močne strani Cattellovega modela

- Gre za model, ki je poleg Guilfordo-vega verjetno najkompletnější dimenzionalni model osebnosti
- Model je oprt na multivariatno metodologijo in njenih prednostih
- Inventivnost pri izdelavi novih metod
- Model temelji na eksplicitnih standardih, kar omogoča dobro prediktivnost in je izhodišče za dobro merjenje
- Model posreduje vse pomembne informacije o osebnosti in v ključnih točkah potrjuje nekatere druge modele (npr. Freudovega...)
- Model vključuje etiološke analize
- Model vključuje praktične aplikacije

Šibke strani Cattellovega modela

A neurotic builds castles in the air.
A psychotic lives in them.
And a psychiatrist collects the rent.

- Model je prekompleksen in zato nima enotnega konceptualnega izhodišča (je to pomanjkljivost?)
- Model temelji na izsledkih multivariatnih analiz, kjer se lahko pojavi več problemov:
  - odvisnost od vhodnih podatkov
  - odvisnost od metode
  - problemi interpretacije
- Problem (ne)ponovljivosti: Cattellov model dimenzij osebnosti ni potrjen (16 potez!) - niti znotraj ISTE korelacijske matrike!
- Model vključuje velik obseg informacij in zato je vprašljiva njegova robustnost, ekono-mičnost in parsimoničnost

Zuckermanov model osebnosti

ISKANJE DRAŽENJA

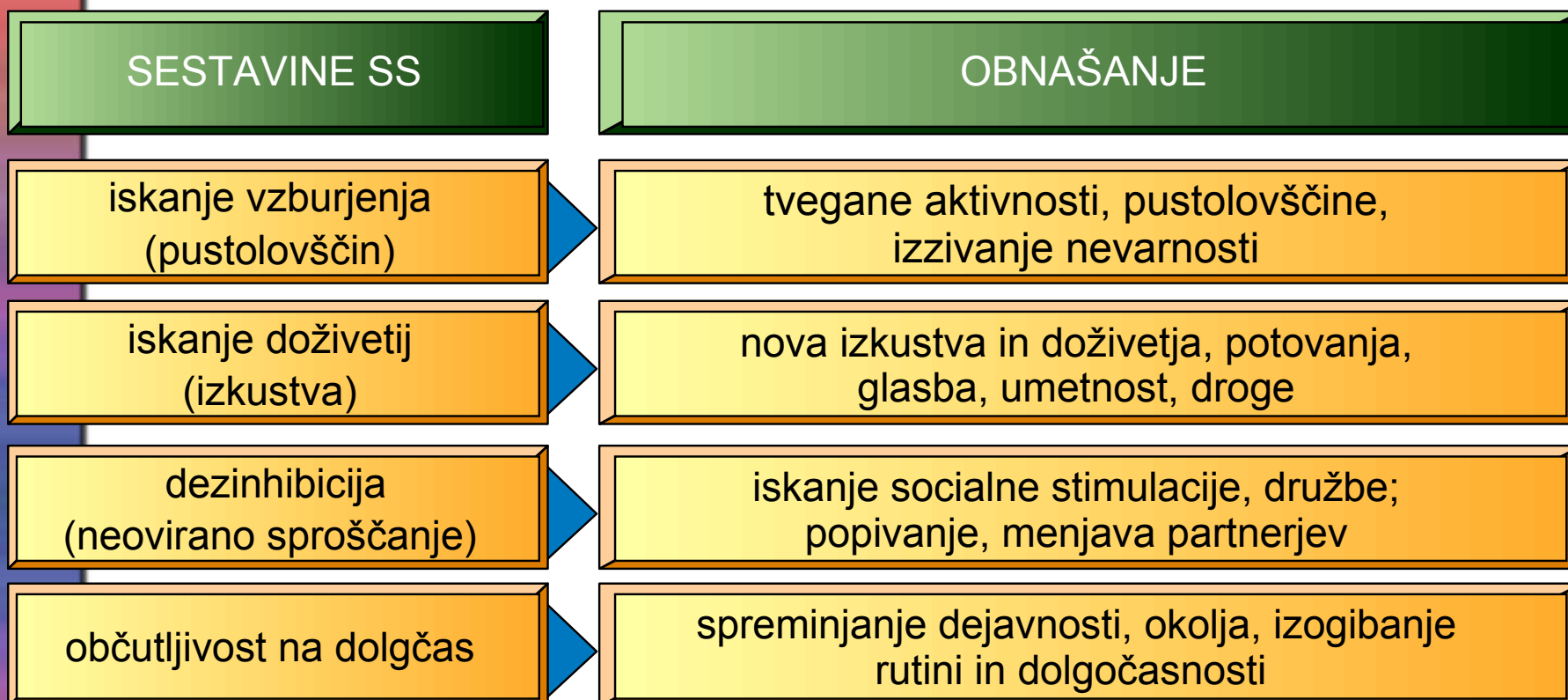

Iskanje čutnega draženja in vzburjenja

- Zuckerman, 1990, 1992: sensation seeking
  - SS (sensation seeking): iskanje čutnih spodbud
    - iskanje vzburjenja
    - iskanje doživetij
    - dezinhibiranost
    - občutljivost na dolgčas
  - psihobiološka teorija osebnosti (1991, 1994, 1995)
- osebe, posebno občutljive na senzorno deprivacijo in dolgčas
- znatna heritabilnost (0,58)

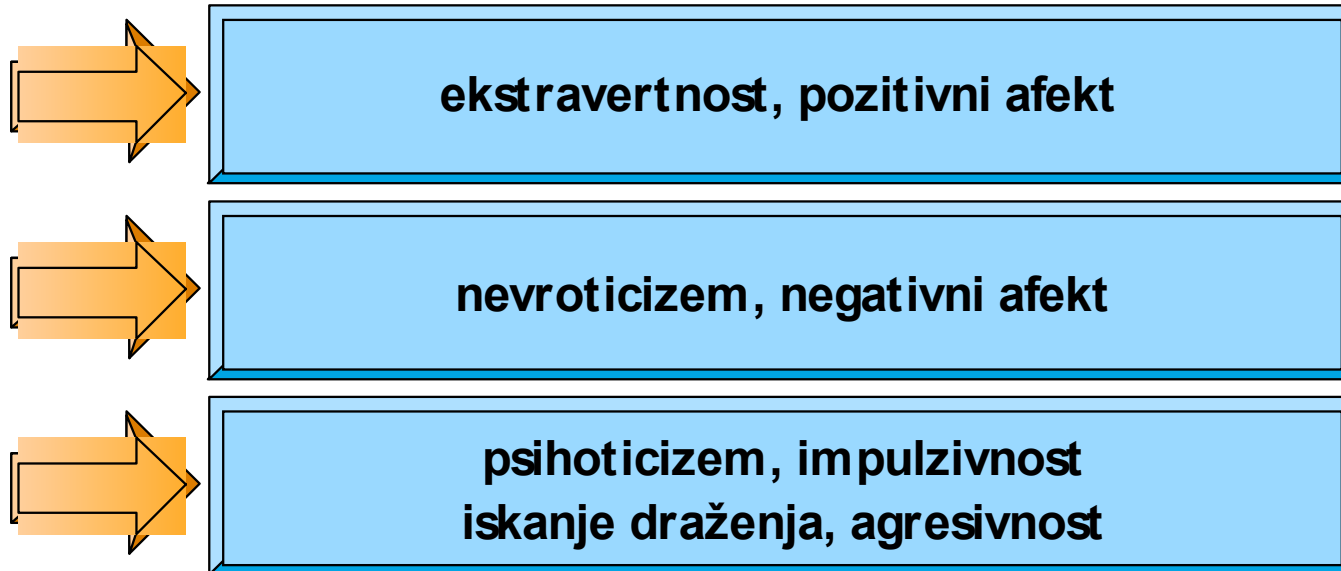
Sestavine SS

Zuckermanov model (nad.)

- Marvin Zuckerman, Michael D. Kuhlmann
- Model osebnosti (alternativa B5)
- ZKPQ vprašalnik Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire
  - sociabilnost
  - nevroticizem /anksioznost
  - impulzivno iskanje čutnih spodbud
  - agresivnost/sovražnost
  - aktivnost

Brandov model osebnosti

Šest postuliranih dimenzij osebnosti:

- 1: nevroticizem / emocionalnost / SENZIBILNOST
- 2: energija / ekstraverzija / SURGENTNOST *nasproti* introverziji
- 3: c vestnost / kontrola / SKRUPULOZNOST *nasproti* impulzivnosti / spontanosti, nebrižnosti
- 4: w volja / iniciativnost *nasproti* uslužnosti / prijetnosti
- 5: afekcija / zaupanje *nasproti* cinizma / sumničavosti
- 6: g splošna inteligentnosti

Dimenzije so pri odraslih normalnih osebah običajno neodvisne druga od druge. Pri drugih vzorcih prihaja včasih do negativnih korelacij, zaradi katerih se združujeta dimenziji e in c ali w in a.

- Širok pogled na osebnost
- Združitev dimenzionalnih in drugih strukturno osebnostnih izsledkov
- Šest obsežnih dimenzij
  - področje temperamenta (emocij)
  - področje značaja
  - področje intelekta
- Merjenje dimenzij
  - S lestvica (meri prve 3 dimenzije)

Pet velikih faktorjev osebnosti

Jezikovni temelji

- vsi pomembnejši vidiki človekove osebnosti so se v toku razvoja jezika zapisali v njegovo jedro
- stopnja zastopanosti lastnosti v jeziku je povezana s splošno pomembnostjo te lastnosti v medosebnih odnosih
- najpomembnejše dimenzije o osebnosti so najbolj nespremenljive in univerzalne - ponovljive v različnih vzorcih in jezikih
- jezikovne oznake osebnosti se nanašajo na fenotip in ne na genotip, torej na zunaj vidne osebnostne lastnosti

Zgodovina leksične metode

- Klages (1926) in Baumgarten (1933)
- Allport in Odbert (1936) – izbor osebnostnih lastnosti v neskrajšanem slovarju - 17.954 izrazov - razvrstitev v štiri kategorije: osebnostne lastnosti (4500 izrazov), trenutna stanja, socialne evalvacije in metaforični izrazi
- Cattell (1943) – grupiranje izrazov na osnovi analize semantične podobnosti (iz 4500 izrazov na 171 sinonimnih skupin) in interkorelacij (iz 171 postavk 35 klastrov – bipolarni pridevniki, 12 faktorjev) – drugi potrjevali 5-faktorsko rešitev
- Norman (1967) – izdelal novo taksonomijo, ki je osnova za večino sodobnih taksonomij osebnostnih lastnosti izhodiščno 18.125 besed (dodal 171 besed iz novejšega slovarja) – kategorizacija v 7 skupin – 2.797 se jih nanaša na osebnostne lastnosti

Leksični pristop: prve faktorske analize

- Cattell
  - ocenjevanje osebnosti
  - cca 16 faktorjev
- Fiske (1949)
  - prvič 5 faktorjev
- potem velikokrat okrog 5
  - Tupes in Christal (1961)
  - Norman (1963)
  - Goldberg (1981)

L. Goldberg (1981, 1982...)

- Izhajal iz Normanovega seznama 2797 pridevnikov:
  - izločil 231 besed, ki so bile samostalniki in ne pridevniki,
  - izločil 250 izrazov, ki so bili zelo nejasni ali pretežki
  - izločil 650 slengovskih izrazov.
  - 4 samostalnike spremenil v pridevnike
  - dodal 40 besed, za katere je menil, da so smiselne za opis osebnosti
- Seznam 1710 pridevnikov - osnova za vse njegove seznane pridevnikov in samoocenjevalne vprašalnike velikih pet

Implicitna teorija osebnosti

- Osebnostne oznake sistematično in konsistentno korelirajo (Tupes & Christal (1961), Norman (1963, 1968), Borgatta (1964), Smith (1967), Norman & Passini (1966), Digman & Takemoto-Chuck (1981), Digman & Inouye (1986), John (1990), Goldberg, Costa, McCrae (več raziskav))
- "Ne glede na to, ali ocenjujejo učitelji učence, ali ocenjujejo kandidati za oficirje drug drugega, ali ocenjujejo študenti druge študente, ali ocenjujejo člani kliničnih oddelkov diplomante na stažu, izidi so kar lepo enaki." (Digman in Takemoto-Chuck, 1981)
- Močna in verjetno univerzalna kognitivna shema, na osnovi katere kategoriziramo osebnostne lastnosti

Teorija velikih pet kot taksonomija

- Nastanek teorije po induktivni metodi: (ni šlo za preverjanje psihološkega konstrukta, oblikovanega na podlagi apriorne teorije)
- Namen taksonomije: klasifikacija in opis fenomena, ki ga želimo pojasniti (kaj in ne zakaj - v vsaki znanosti taksonomija predhodi kavzalni analizi)
- Razlike med taksonomijami osebnostnih lastnosti: način izbora besed, stopnja redukcije, strukturiranosti, abstraktnosti, kriteriji za evalvacijo

Zakaj teorija velikih pet ni teorija

- dva aspekta dobre teorije: deskriptivni oziroma taksonomski in kavzalni oziroma biološki
- OCEAN (openness, consciousness, extraversion, agreeableness, neuroticism) – samo deskriptivni vidik
- PEN (psychoticism, extraversion, neuroticism) - deskriptivne dimenzije, ki imajo psihofiziološko osnovo (nivo kortikalnega vzburjenja, aktivacija avtonomnega živčevja, gonodalni hormoni in encimi)

Ekstravertnost

Nevroticizem

Odprtost

Prijetnost

Vestnost

POTEZE	FAKTORJI				
	I	II	III	IV	V
družaben	.85				
rezerviran	-.77				
energičen	.73				
srečen	.63	.40			
odkrit	.51	-.28		.37	
samokritičen	-.46	.41			
zgovoren	.43		.31		
ljubosumen		-.77			
občutljiv		-.74			
sovražen		-.70			
pozoren (obziren)		.65	.41		
grob		-.65			
urejen			.97		
skrben			.79		
nemaren			-.79		
neodgovoren			-.78		
vztrajen			.72		
vesten			.39	.42	
olikan			.41	.45	.21
nemiren		.32	-.38	.34	
impulziven		.26	-.34	.33	
zaskrbljen				.58	
nervozen				.52	
bojazljiv		-.39	.26	.51	
napet		-.26	-.44	.47	
željan spoznanj					.99
dobro opazuje					.87
domiseln					.86
se dobro izraža					.84
izviren					.83
radoveden					.78
rigiden (tog)					-.43
ima estetski čut					.34

Pet velikih (robustni faktorji osebnosti)

- O** - openness, originality, openmindedness odprtost – INTELEKT
- C** - conscientiousness, control, constraint vestnost - DELO
- E** - extraversion, energy, enthusiasm - ekstravertnost - MOČ
- A** - agreeableness, altruism, affection prijetnost - LJUBEZEN
- N** - neuroticism, negative affectivity, nervousness nevroticizem
- ČUSTVA

Faktorji implicitne strukture osebnosti

avtor	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Tupes & Christal (1961)	surgentnost	prijetnost	odvisnost	čustvena stabilnost	kulturnost
Norman (1963)	surgentnost	prijetnost	vestnost	čustvena stabilnost	kulturnost
Goldberg (1981, 1989)	surgentnost	prijetnost	vestnost	čustvena stabilnost	intelekt
McCrae & Costa (1985)	ekstravertnost	prijetnost	vestnost	nevroticizem	odprtost
Conley (1985)	socialna ekstraverzija	prijetnost	kontrola impulzov	nevroticizem	intelektualni interes

Primerjava z drugimi teorijami

raziskovalci	Ekstravertnost I	Prijetnost II	Vestnost III	Nevroticizem IV	Odprtost V
Cattell	eksvija	patemija	moč nadjaza	prilagojenost	neodvisnost
Eysenck	ekstravertnost	psihotizem		nevrotizem	
Guilford	socialna aktivnost	paranoidna dispozicija	miselna introverzija	čustvena stabilnost	
Comrey	ekstravertnost in aktivnost	ženskostmoškost	red in socialna konformnost	čustvena stabilnost	upornišтво
Hogan	ambicije in družabnost	všečnost	razumnost	prilagojenost	intelektanca
Jackson	družabnost	samozaščitna usmerjenost	delovna usmerjenost	odvisnost	estetizem/intelektualnost
Costa & McCrae	ekstravertnost	prijetnost	vestnost	nevrotizem	odprtost
Buss & Plomin	aktivnost	socialnost	impulzivnost	emocionalnost	
Lorr	medosebna vpletenost	nivo socializacije	samokontrola, stabilnost	čustvena neodvisnost	

Pet faktorjev in življenjska področja

	Fiske, 1949	Norman, 1963	Borgatta, 1964	Digman, 1990	Costa, McCrae, 1985
MOČ	socialna prilagojenost	surgentnost	samopotrjevanje	ekstravertnost	ekstravertnost
LJUBEZEN	konformnost	prijetnost	všečnost	prijaznost	prijetnost
DELO	volja po dosežkih	vestnost	odgovornost	volja po dosežkih	vestnost
ČUSTVA	emocionalna kontrola	emocionalnost	emocionalnost	nevroticizem	nevroticizem
INTELEKT	raziskovalni intelekt	kulturnost	inteligentnost	intelekt	odprtost za izkušnje

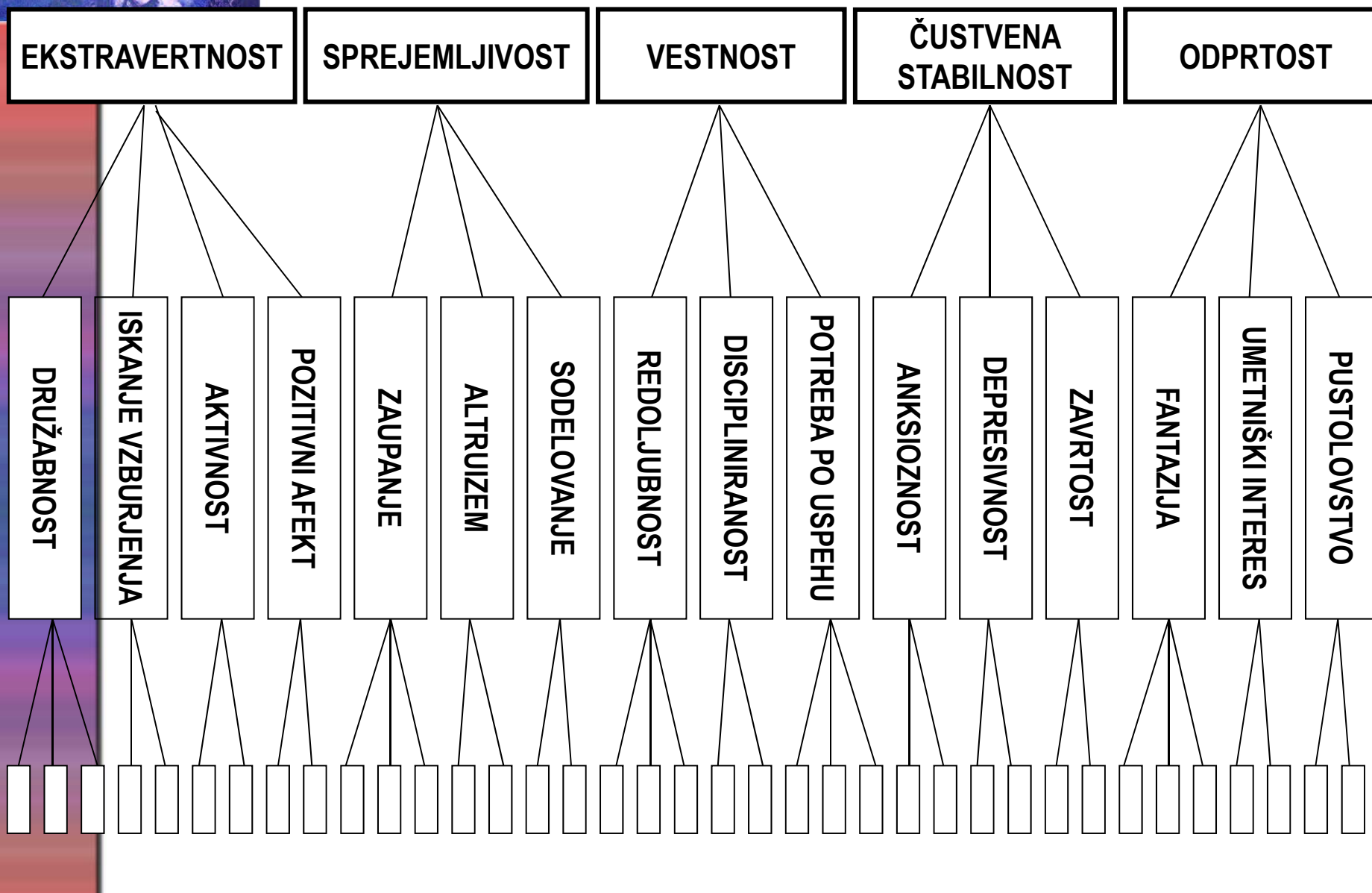
Obnašanja, ki indicirajo pet implicitnih dimenzij

Dimenzija	Vedenje, ki nakazuje dimenzijo kot ključna informacija
Ekstravertnost	Kaže veliko navdušenja in energije; govori glasno; je zgovoren
Nevroticizem	Kaže znake napetosti in tesnobe; izraža občutja krivde; išče podporo in pritrjevanje
Odprtost	Kaže zanimanje za to, kar pravi sogovornik; sprašuje sogovornika; razpravlja in filozofira
Prijetnost	Izraža simpatijo do sogovornika; uživa v sodelovanju; se ljubeznivo obnaša
Vestnost	Govori tehtno; izkazuje ambicioznost; deluje razumno, urejeno in učinkovito

(modificirano po Funder & Sneed, 1993).

Hierarhična struktura petih velikih

Preglednica facetov B5

DIMENZIJE (FAKTORJI)	KOMPONENTE (FACETI)	OPIS DIMENZIJE
Ekstravertnost	toplina, druženje (družabnost), samozavest, aktivnost, iskanje vznurjenja, pozitivne emocije (veselost, radoživost)	Družabno, toplo, energično, aktivno in samozavestno obnašanje; optimizem; zanimanje za dogodke in doživljanje, zabavo, družbo, prijateljstvo; nastopanje, navduševanje, vodenje; veselost, radoživost; pomanjkanje zanesljivosti NASPROTI nedružabnosti, hladnosti, zadržanosti, odmaknjenosti, pesimizmu, uživanju v samoti, treznosti, resnosti, kritičnosti, koncentraciji, zanesljivosti.
Prijetnost	zaupanje, odkritost, altruizem, prilagojenost, skromnost, blagost	Načelno zaupanje, dobrohotnost, sprejemanje; prilagojeno, blago, skromno, konformno obnašanje; nesebičnost, empatija, pripravljenost pomagati; naravno, odkrito, ljubeznivo obnašanje NASPROTI trdoti, krutosti, sumničavosti, grobosti, tekmovalnosti, nekooperativnosti, nagnjenosti k ekstremom, dominiranju, neprijaznosti, odrezavosti.
Vestnost	kompetentnost, red, čut dolžnosti, storilnost, samodisciplina, preudarnost (preudarna odločnost)	Urejeno, samokontrolirano, samodisciplinirano, organizirano obnašanje; čut za red, odgovornost in dolžnost; skrbnost, vestnost, zanesljivost; zaupanje vase, kompetentnost; delavnost, storilnost; preudarnost NASPROTI neurejenosti, nezanesljivosti, brezbrčnosti, nemarnosti, nevestnosti, neodločnosti, ležernosti, odlaganju dolžnosti, lenobnosti, popuščanju impulzom, nezaupanju vase.
Nevroticizem	tesnoba, sovražnost, depresivnost, samokritičnost, impulzivnost, ranljivost	Čustvena labilnost, napetost, skrbi, bojazni, tesnoba; občutja depresivnosti, negotovosti, pomanjkanje energije; pritoževanje, občutki nezadovoljstva, obžalovanja in nesrečnosti; nemir, občutljivost, razdražljivost, pomanjkljiva kontrola NASPROTI čustveni stabilnosti, mirnosti, sproščenosti, zadovoljstvu, zadostni energiji, kontroli čustev, gotovosti.
Odprtost	domišljija, estetski čut, globoko doživljanje, akcije (avanturizem), ideje (intelektualnost), vrednote (svobodomiselnost, liberalnost)	Domišljija, domiselnost, nepraktičnost, zanimanje za informacije, novice, znanje, kulturo, intelektualno aktivnost, eksperimentiranje; sprejemanje razlik, sprememb; iskanje neodvisnosti, originalnosti NASPROTI nedomiselnosti, pomanjkanju domišljije, majhnemu zanimanju za informacije, novosti; vztrajanju pri rutini, tradiciji; konformizmu; praktičnosti.

Ekstravertnost

- Medosebne razlike v aktivni vključenosti v okolje
- Jung: usmeritev psihične energije v zunanji svet
- Guliford in Braly (1930): nobene od posameznih osebnostnih lastnosti niso bolj proučevali kot ravno ekstravertnost-introvertnost
- Goldberg (1990):
  - ognjevitost, družabnost, igrivost, ekspresivnost, spontanost, neprisiljenost, energičnost, zgovornost, asertivnost, živahnost, pogum, samozavest, odkritost, humor, ambicioznost in optimizem,
  - vzvišenost, molčečnost, zadržanost, plahost, inhibiranost, neagresivnost, pasivnost, počasnost, pesimizem
- NEO-PI-R: asertivnost, aktivnost in iskanje vznburjenja (tudi v zgodnjih modelih), toplina, družabnost, pozitivne emocije
- IPIP-NEO 300: prijaznost, družabnost (gregarnost), asertivnost, aktivnost, iskanje stimulacije in veselost.

Model ekstravertnosti (Watson in Clark, 1997)

- Družabnost - sociabilna komponenta, ki je bila vedno pomembna v modelih ekstravertnosti: toplina, gregarnost
- Pozitivna emocionalnost - medosebne razlike v pogostosti in intenziteti pozitivnih emocionalnih stanj: veselje, entuziazem
- Energija - razlike v stopnji energičnosti: živahnost, aktivnost.
- Vplivnost-moč - razlike v asertivnosti in socialni vidnosti: ekshibicionizem, dominantnost
- Tveganje - razlike v pogumu in pustolovstvu: spremembe, iskanje vznburjenja.
- Ambicioznost - razlike v vedenju, povezanem z uspehi, obvladovanjem in kompetentnostjo: storilnostna motivacija, vztrajnost

Zelo družabni posamezniki gojijo topla in prijateljska čustva do drugih ter zelo poudarjajo tesne medosebne odnose (toplina). Poleg tega taki posamezniki uživajo v druženju in so močno motivirani za pogoste socialne interakcije (gregarnost).

Posamezniki z visoko izraženo pozitivno emocionalnostjo so srečni, veseli in optimistični glede svoje prihodnosti (veselje). Za njih je tudi značilno, da se hitro navdušijo nad različnimi dogodki ali aktivnostmi (entuziazem).

Nekateri posamezniki imajo veliko energije, hitro se gibljejo (živahnost), zanima jih mnogo stvari in imajo občutek, da je njihovo življenje polno in zanimivo (aktivnost).

Osebe z močno izraženo dimenzijo si želijo sprememb in raznolikosti v svojem življenju. Hitro se začnejo dolgočasiti in postanejo nezadovoljne, če jih ni (spremembe). Uživajo tudi v razburljivih aktivnostih in iščejo intenzivne dražljaje in spodbudno okolje (iskanje vznburjenja). Zelo ambiciozni posamezniki uživajo v spoprijemanju z izzivi in obvladovanju težkih nalog (storilnostna motivacija). Pripravljeni so tudi dolgo delati, da bi dosegli zastavljene cilje in vztrajajo, tudi če so izčrpani ali frustrirani (vztrajnost).

Osrednja komponenta ekstravertnosti

- družabnost
- nagnjenost k doživljanju pozitivnih emocionalnih stanj - mere pozitivne emocionalnosti pomembno povezane z različnimi facetami ekstravertnosti - nagnjenost k doživljanju incentivnega motivacijskega stanja, ki spodbuja in usmerja k cilju usmerjeno vedenje (BAS)
- občutljivost na potencialne nagrade - Ekstravertom se zdijo socialne situacije bolj nagrajujoče kot introvertom, vendar ne zato, ker so bolj sociabilni, pač pa zato, ker so bolj občutljivi za nagrade
- nagnjenost k vedenju, ki privlači in zadržuje socialno pozornost, in uživanje v tem vedenju - facete ekstravertnosti, npr. druženje, moč, tveganje, se namreč vse nanašajo na aktivno vključenost v določeno vrsto socialnih odnosov, ki privlačijo socialno pozornost

Korelati ekstrevertnosti

- ekstraverti v primerjavi z introverti:
- govorijo več in hitreje začnejo pogovor v najrazličnejših socialnih interakcijah,
- za njih je značilen daljši očesni kontakt,
- imajo širšo socialno mrežo, več prijateljev, boljšo socialno podporo.
- za preživljanje prostega časa pogosteje izberejo socialne aktivnosti,
- bolj pogosto igrajo igre na srečo,
- pogosteje so vključeni v različne seksualne aktivnosti,
- pogosteje živijo z drugimi kot pa sami
- bolj pogosto izbirajo poklice, ki vključujejo direkten odnos z drugimi ljudmi, kot je npr. prodaja, marketing, poučevanje.
- boljši pri nalogah, ki zahtevajo deljeno pozornost ali odpornost proti motečim dražljajem,
- dajejo prednost hitrosti pred pravilnostjo, medtem ko se introverti usmerjajo raje na pravilnost kot na hitrost

Ekstravertnost in subjektivno blagostanje

- pozitivna povezanost s pozitivnimi emocijami ($r = 0,37$)
- višje subjektivno zadovoljstvo ne glede na to, ali živijo sami ali z drugimi, ali živijo v večjem mestu ali v vaškem okolju, ali delajo v službah, kjer imajo kontakte z drugimi ali pa ne
- bolj srečni ne glede na spol, starost in rasno pripadnost (ignoriranje negativnih dražljajev iz svojega okolja, se spominjajo preteklih dogodkov na pozitiven način, imajo višjo stopnjo socialnih spretnosti in medosebne kompetentnosti, dobivajo več socialne podpore...)

Sprejemljivost (prijetnost)

- motivacija za vzdrževanje pozitivnih odnosov z drugimi
- najpomembnejša lastnost v medosebnih odnosih - ljudje morali razviti lastnosti, ki so jim pomagale živeti v skupinah (nasprotje med individualnimi motivi sebičnosti in societalno skrbjo za druge)
- Wiggins (1991): v ozadju medosebnega vedenja dva glavna (ortogonalna) motivacijska sistema:
  - agentnost - nagon po samopotrjevanju, asertivnosti, individualizaciji,
  - komunost - težnja posameznika po združevanju v večje socialne enote (kooperativnost, skrb za druge in oblikovanje medosebnih odnosov) - sprejemljivost.
- zelo kratka zgodovina proučevanja: kooperativnost, empatija, sočutje, popustljivost... kot del osebnostnega opisa šele v taksonomiji velikih pet
- leksične raziskave: sprejemljivost pogosto najbolj robusten faktor - izmed 100 sinonimnih klastrov se jih 32 nanaša nanj
- izraz sprejemljivost preveč nevpadljiv za tako močan faktor (prijaznost nasproti sovražnosti)
- NEO-PI-R: zaupanje, odkritost, altruizem, ustrežljivost, skromnost in naklonjenost
- IPIP-NEO 300: zaupanje, moralnost, altruizem, sodelovanje, skromnost in naklonjenost

Sprejemljivost: okolje in dednost

- vpliv okolja najmočnejši pri sprejemljivosti (od 21 do 67%)
- genetski vplivi prispevajo pomemben delež variance le k antisocialnim tendencam, medtem ko k varianci altruizma pomembno prispeva družinsko okolje
- antisocialne in prosocialne tendence niso nujno dva pola istega kontinuuma - pogosto ločeno proučevanje

Sprejemljivost in socialna prilagojenost

- pozitivna povezanost z eksternaliziranjem problemov, sposobnostjo reševanja konfliktov, prilagodljivostjo v šoli, socialnim statusom med vrstniki in samospoštovanjem
- negativna povezanost s tveganjem za zdravje, pozitivna povezanost (zaupanje in poštenost) z dolgoživostjo
- sprejemljivost v otroštvu in prijateljsko popustljivost, napovedujejo šolsko uspešnost, nadzor vedenja in socialno kompetentnost 10 let kasneje
- Eksplozivni in razdražljivi otroci se v odraslosti pogosteje razidejo z zakonskim partnerjem v primerjavi z njihovimi vrstniki
- Nesprejemljivi moški dosegajo nižjo stopnjo izobrazbe, slabša delovna mesta, nesprejemljive ženske se poročijo z moškimi s podobno nizkimi storilnostnimi dosežki
- pomemben prediktor psihičnega zdravja, pozitivnih emocij in dobrih medosebnih odnosov, težnje po minimiziranju medosebnih konfliktov, spodbujanja skupinskega sodelovanja in nadzorovanja negativnih emocij v prisotnosti drugih

Sprejemljivost in socialna zaželenost

- sprejemljivost velika dimenzija zaradi kontaminacije z artefaktom socialno zaželenega odgovarjanja
- bolj kot druge dimenzije velikih pet vsebuje socialno zaželene lastnost
- posamezniki, ki želijo narediti dober vtis na druge, se bodo bolj verjetno opisovali kot sprejemljivi.
- če udeležence prosimo, naj se opišejo v najboljši možni luči, potem sta sprejemljivost in vestnost tisti dve lastnosti, ki se najbolj razlikujeta od »pravih« opisov
- druge raziskave tega ne potrjujejo

Vestnost

- pripravljenost slediti avtoriteti in se prilagajati družbenim normam
- produkt superega, ki se razvije iz rešitve konflikta med otroško seksualnostjo in s strani staršev vodene socializacije (Freud)
- problemi, povezani s preveč izraženo vestnostjo:
  - povzroči jih rigiden, onnipotenten, kaznovalen superego.
  - prevelika izraženost vestnosti in s tem inhibiranosti, ki ni le pokazatelj pozitivne moči in volje,
  - osebe z močno voljo, ki si zelo rigidno in utesnjujoče strukturirajo svoje življenje.

Poddimenzije vestnosti – teoretične taksonomije

- Dve področji vestnosti:
  - Storilnost - kapaciteta za delavnost in doseganje izzivov
  - Zanesljivost - bolj interpersonalna komponenta, ki se kaže v lastnostih, kot sta odgovornost in ubogljivost.
- Taksonomija facet: storilnost, zanesljivost, kontrola impulzov, redoljubnost, moralnost in vztrajnost.
- Model vestnosti: samonadzor nasproti vedenjski impulzivnosti, pozornost, storilnostna motivacija, redoljubnost, odgovornost in konvencionalnost.

Poddimenzije vestnosti – empirično utemeljeni modeli

- Leksični pristop - Goldberg (1990):
  - na pozitivnem polu učinkovitost, zanesljivost, natančnost, vztrajnost, previdnost, točnost, odločnost, dostojanstvo, predvidljivost, varčnost, tradicionalnost, logičnost,
  - na negativnem polu neorganiziranost, malomarnost, nedoslednost, pozabljivost, brezbrižnost, brezcilnost, lenost, omahljivost, lahkomiselnost in neprilagodljivost.
- Faktorska analiza 36 lestvic, ki se nanašajo na dimenzijo vestnosti (7 osebnostnih vprašalnikov): marljivost, urejenost, samonadzor, odgovornost, tradicionalizem in krepost.
- NEO-P-R: kompetentnost, red, odgovornost, potreba po dosežkih, samodiscipliniranost in previdnost
- IPIP-NEO 300: samoučinkovitost, redoljubnost, odgovornost, potreba po dosežkih, samodiscipliniranost in preudarnost.

Vestnost in učni uspeh

- največ od B5 pripomore k dobremu učnemu uspehu
- ga bolje napoveduje kot kognitivne sposobnosti,
- nižjenivojski faktorji še boljši prediktorji učnega uspeha kot splošen faktor

Vestnost in delovna uspešnost

- izmed petih faktorjev osebnosti vestnost najmočnejše povezana z delovno uspešnostjo ($r = 0,22$)
- povezava močnejša pri visoko sprejemljivih osebah, saj so vestne osebe, ki jim primanjkuje medosebne občutljivosti, lahko neučinkovite, še posebej v delovnih okoljih, kjer se zahteva sodelovanje s sodelavci
- ne napoveduje delovne uspešnosti na vseh delovnih mestih (npr. managerji)
- pomembnost facete redoljubnosti in storilnosti za delovno uspešnost

Vestnost in zdravje

- negativna povezanost vestnosti z različnimi psihičnimi in fizičnimi problemi
- pomembno povezanost z dolgoživostjo
- negativna povezanost z vedenjem, ki predstavlja tveganje za zdravje, in pozitivna povezanost z vsemi indikatorji zdravega življenja
- vpliv na različne socialne okoljske faktorje in na zdrav način življenja (zanesljivost, vztrajnost, samodisciplina)
  - vpliv na zdravje in dolgoživost.

Nevroticizem

- Bazična dimenzija, vključena v vse pomembne modele osebnosti - medosebne razlike v doživljanju sveta kot ogrožajočega, problematičnega in stresnega
- Taksonomske raziskave - zelo šibek faktor (mirnost, neodvisnost, negotovost, zaskrbljenost, spremenljivost, čustvenost, nevoščljivost, lahkovernost in vsiljivost)
- Značilnosti nevroticističnih posameznikov: anksiozni, ranljivi, nagnjeni k doživljanju krivde, primanjkuje jim samozaupanja, so slabe volje, jezni, hitro frustrirani...
- Poimenovanja:
  - negativni pol: psihastenija, anksioznost, represija-senzitizacija, nevroticizem,
  - pozitivni pol: prožnost jaza, emocionalni nadzor in emocionalna stabilnost

Vidiki nevroticizma

- Komponenti:
  - anksiozna - usmerjena navznoter in vključuje nagnjenost posameznika k anksioznosti, žalosti, pomanjkanju občutja varnosti in občutju krivde (B5 poudarjajo to komponento)
  - razdražljiva - navzven usmerjeno sovražnost, jezo, ljubosumje, frustriranost, razdražljivost
- Watson in sod. (1994) - hierarhični strukturni model nevroticizma:
  - nagnjenost k pogostim in intenzivnim obdobjem negativnih emocij (anksioznost, depresivnost, jeza, krivda),
  - nesproščenost (sram in občutja inferiornosti),
  - preobčutljivost na stres,
  - emocionalna labilnost,
  - nezadovoljstvo s seboj,
  - negativno ocenjevanje dogodkov,
  - pritožbe zaradi zdravstvenih problemov
- NEO-PI-R: anksioznost, jezna sovražnost, depresivnost, nesproščenost, impulzivnost in ranljivost
- IPIP-NEO 300: anksioznost, jeza, depresivnost, nesproščenost, pretiravanje in ranljivost.

Osnova nevroticizma

- BIS - biološki sistem, namenjen varovanju pred potencialno ogrožajočimi ali škodljivimi situacijami:
  - proizvodjanje difuznega stanja negativne emocionalnosti – spodbujanje pozorne analize okolja zaradi potencialne nevarnosti
  - maksimalna pozornost na neznane zunanje dražljaje, ki lahko kažejo na nevarnost: »ustavi se, poglej in poslušaj sistem«
  - anticipatorna kvaliteta - budno preiskovanje okolja zaradi potencialnih groženj in motivira organizem, da je previden.
  - če je situacija varna - negativna emocionalnost upade, vedenjska inhibicija je odstranjena.
- Močno izražen nevroticizem - preveč reaktiven BIS:
  - preveč pozorni, stalno pregledujejo okolje in iščejo pokazatelje nevarnosti
  - preobčutljivi za negativne dražljaje
  - nagnjeni k močnim negativnim reakcijam na ogrožajoče dražljaje.

Korelati nevroticizma

- povezava z vrsto nezaželenih lastnosti,
- senzitizerji – nevroticistični - približevanje in spoprijemanje z ogrožajočim dražljajem, večja pripravljenost soočenja z notranjimi psihičnimi dražljaji, analiziranja lastnih misli in emocij, večja introspektivnost in ruminativnost
- slabše spoprijemanje s stresom: pasivni in neučinkoviti načini spoprijemanja (razmišljanje o željah, samoobtoževanje, beg, izogibanje, usmerjenost na emocije, manjše usmerjanje na problem, pozitivno ponovno oceno in iskanjem podpore)
- povezava s psihopatologijo - povišan nevroticizem navzoč v celotni klinični populaciji: anksiozne motnje, motnje v čustvovanju, motnje odvisnosti, psihosomatske motnje, motnje hranjenja, motnje osebnosti shizofrenija.
- stalno nezadovoljstvo s seboj in z okoljem (nezadovoljni so na splošno z življenjem, v zakonu, kar se kaže tudi v manjši stabilnosti njihovih medosebnih odnosov in večji verjetnosti ločitve, nezadovoljni so s svojo službo in delovnim okoljem)

Pozitivni vidiki nevroticizma

- Močno pod vplivom dednosti - postopoma se izoblikoval preko naravne selekcije - pomagal pri preživetju posameznika
- Negativne emocije, povezane z nevroticizmom: namen - zaščita organizma pred najrazličnejšimi grožnjami:
  - občutja strahu in panike motivirajo organizem, da zbeži iz ogrožajoče situacije,
  - budno pričakovanje in skrb pomaga posamezniku, da se izogne situacijam, ki so pri njem predhodno že povzročile negativne posledice,
  - občutja jeze in sovražnosti pomagajo organizmu, da se zaščiti,
  - občutja gnusa in zavračanja ščitijo organizem pred neprijetnimi in toksičnimi substancami
- Posamezniki s premalo aktivnim BISom - antisocialni posamezniki:
  - nižja stopnja avtonomnega in kortikalnega vzburjenja in reaktivnosti kot kontrolna skupina
  - antisocialni mladostniki, ki kažejo nižjo psihofiziološko vzburjenost, v odrasli dobi bolj verjetno storili hujše kaznivo dejanje, kot tisti z višjo stopnjo vzburjenja

Nevroticizem in bolezni

- prepričanje - visoka izraženost negativnih emocij skozi daljše časovno obdobje vodi v bolezen
- pomembne, srednje visoke korelacije z merami fizičnih simptomov in pritožbami glede zdravja, kot npr. stalni glavoboli, boleče čeljusti, vrtoglavica, nespečnost, kašljanje, prebavne motnje
- šibka in nekonsistentna povezanost nevroticizma z objektivnimi indikatorji zdravja, npr. z obiski pri zdravniku, funkcioniranjem imunskega sistema, smrtnostjo...
- nevroticizem tudi ni povezan z dolgoživostjo
- optimizem in veselost negativno povezana z življenjsko dobo posameznika (podcenjevanje nevarnosti nekaterih dejavnikov tveganja za njihovo zdravje: zato npr. ne jemljejo redno zdravil...)
- nižja izraženost nevroticizma lahko poveča posameznikovo ranljivost za raka, še posebej pri tistih, ki potlačujejo negativne emocije - pacienti z rakom pomembno manj izražen nevroticizem

Odprtost za izkušnje

- Največ nestrinjanja, najšibkejši, najbolj kritiziran
- Nestrinjanja glede poimenovanja (intelekt, kultura ali domišljija ali odprtost), izvora in pomena
- Leksične raziskave: inteligentnost oziroma intelektualna aktivnost, domišljija in kulturna sofisticiranost: intelektualnost, globina, premišljenost, razumevanje, inteligentnost, kreativnost, radovednost, razgledanost, plitvost, neiznajdljivost in neumnost.
- Prototipični pristop: peti faktor večinoma ne vključuje vidikov kulturnosti in izobraženosti (prvotna interpretacija v okviru leksične tradicije)
- Dve komponenti:
  - osebe, ki se hitro učijo in imajo dober vpogled v stvari in dogodke,
  - osebe, ki imajo bujno domišljijo, so kreativne in občutljive za estetiko, kar bolj poudarja vprašalniška tradicija.

Facete odprtosti

- NEO-PI-R - specifična področja delovanja, na katerih je lahko posameznik relativno odprt ali pa ne:
  - domišljija – imajo bujno domišljijo, za katero menijo, da jim bogati njihovo življenje,
  - estetika – so dojemljivi za vse vrste umetnosti, od likovne, glasbene in literarne, ter za lepoto na splošno,
  - občutja - so dojemljivi za notranja občutja, globoko doživljajo emocije in jih imajo za pomembne v svojem življenju
  - aktivnost – želijo si novih, drugačnih aktivnostih, novo okolje, hrano, raje imajo novosti kot rutino
  - ideje - so odprti za nove ideje, jih radi proučujejo in imajo na splošno več intelektualnih interesov
  - vrednote – pripravljani so razmišljati o socialnih, političnih in verskih vrednotah tudi na drugačen način in jih ne sprejemajo kot dejstva
- IPIP 300: domišljija, umetniški interesi, emocionalnost, avanturizem, intelekt in liberalnost
- dve poddimenziji:
  - aktivnosti, ideje in vrednote - odprtost za zunanje okolje (radovednost)
  - domišljija, občutja in estetika - odprtost za notranje vidike sebe (refleksija)
- oziroma drugi dve poddimenziji:
  - intelekt (aktivnost, ideje in domišljija)
  - emocije (estetika, občutja in vrednote).

Korelati odprtosti

- Povezana z ekstravertnostjo in iskanjem dražljajev (diferencialna veljavnost)
- Povezana z inteligentnostjo (domišljija oziroma ideje in aktivnosti).
- Odprtost in umetnost:
  - umetniki v primerjavi z neumetniki bolj izraženo to lastnost
  - odprti posamezniki poudarjene umetniške in raziskovalne interese
  - estetika in aktivnost bolj povezani z umetniško kreativnostjo, ideje pa z znanstveno kreativnostjo
  - odprti posamezniki so na splošno bolj kreativni, rajši imajo vse oblike umetnosti, razlika med odprtimi in neodprtimi pa se povečuje s stopnjo abstraktnosti umetniških del.
- Odprtost in delovna uspešnost: najšibkejši prediktor
  - pozitivno s kreativnostjo na delovnem mestu,
  - pozitivno z delovno uspešnostjo,
  - negativno s plačo

Odprtost in psihične motnje

- Posamezni aspekti odprtosti pogostejše pojavljajo pri določenih motnjah
  - omejena emocionalnost oseb s shizoidno osebnostno motnjo,
  - samopovečevanje oseb z narcisistično osebnostno motnjo,
  - vedenjska rigidnost oseb z obsesivno-kompulzivno motnjo osebnosti
- Nekateri posamezniki tako rigidni, kar se tiče njihove privrženosti tradiciji, da se niso sposobni prilagoditi neizogibnim spremembam
- Kombinacija nizke odprtosti z zelo nizko stopnjo sprejemljivosti - antisocialni karakter
- Zelo izražena odprtost kaže na osebnostno motnjo, še posebej v odsotnosti primerno visoke stopnje inteligentnosti in vestnosti. Take posameznike lahko hitro navdušijo vedno nove in nove ideje ali prepričanja, tako da niso sposobni oblikovati koherentnih in integriranih kognitivnih shem.

Močne strani B5 modela

- Robustnost in generalnost petih faktorjev
- Če ni najboljši teoretski model, pa je najboljši taksonomski
- Leksični pristop zagotavlja nepristran začetni izbor
- Utemeljenost na implicitnih osebnostnih ocenah
  - je B5 odraz korelacij v implicitnih shemah ali v dejanskem vedenju?
  - so implicitne dimenzije resnično tudi dimenzije obnašanja?
- Pridobiva vzročne razsežnosti
- Model ima diagnostično vrednost

Šibke strani B5 modela

- Problemi z univerzalnostjo
- Omejitev na taksonomski nivo (?) brez kavzalne teorije
- Ali predstavlja le implicitno ali pravo strukturo osebnosti?
- Neenotne interpretacije faktorjev
- Neparsimoničnost in redundantnost

	E	O	A	C
N	-0.21	0.02	-0.25	-0.53
E		0.40	0.40	0.27
O			-0.02	-0.02
A				0.24

Koliko je temeljnih dimenzij osebnosti?

- Tri, pet ali več?
- Nasprotujoča si mnenja: Eysenck, protagonisti modela B5, Cattell
- Medkulturne raziskave leksike:
  - nizozemskem (De Raad, 1992; De Raad, Hendriks in Hofstee, 1992), francoskem (Boies, Lee, Ashton, Pascal in Nicol, 2001), nemškem (Angleitner, Ostendorf in John, 1990), madžarskem (De Raad in Szirmak, 1994; Szirmak in De Raad, 1994), italijanskim (Caprara in Perugini, 1994; Di Blas in Forzi, 1998, 1999), korejskem (Hahn, Lee in Ashton, 1999), turškem (Goldberg in Somer, 2000; Somer in Goldberg, 1999), češkem (Hrebickova, 1995; po Ashton idr., 2004), poljskem (Szarota, 1995; po Ashton idr., 2004) in grškem jeziku
  - potrdile prve štiri faktorje
  - šesti faktor (na nizozemskem, francoskem, nemškem, madžarskem, italijanskem, korejskem in poljskem jeziku) - poštenost